

ВІДГУК

офіційного опонента –

**доктора юридичних наук, професора Калаура Івана Романовича
на дисертаційне дослідження Дмитрієва Сергія Миколайовича
«Цивільний процесуальний статус заявників у справах окремого
провадження»,**

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 – Право

Докладне вивчення і критичний аналіз тексту поданої на рецензування дисертації, а також наукових праць здобувача, опублікованих за її темою, дають підстави стверджувати, що дисертантом проведено ґрунтовний науково-правовий аналіз теми дослідження, актуальної в теоретичному і практично-прикладному аспекті, а сформульовані рекомендації, пропозиції та висновки становлять наукову новизну і можуть бути предметом обговорення.

Актуальність дисертаційного дослідження. Визначальним учасником окремого провадження, витоки якого простежуються ще з часів римського права, був і залишається заявник, адже саме в його інтересах у суді першої інстанції відкривають провадження у справі. З огляду на це, на всіх етапах кодифікації цивільного процесуального законодавства нашої держави правам і обов'язкам заявника приділялася значна увага законодавця, щоби, враховуючи специфіку судочинства, максимально сприяти задоволенню його процесуального інтересу.

Втім невідпинний розвиток суспільних відносин, спори із яких розглядаються в рамках окремого провадження, обумовлюють потребу систематичної ревізії законодавчих положень, які визначають права і

обов'язки заявника, що в кінцевому результаті позначається на його цивільному процесуальному статусі. Безумовно, що передумовою цього нормотворчого процесу є розробка чіткої науково-теоретичної концепції процесуального статусу заявника. Сьогодні у доктрині цивільного процесуального права розробка цієї тематики є вкрай незначною, що вказує на актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження С. М. Дмитрієва.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Про практичну та наукову цінність дисертації свідчить те, що дослідження ґрунтується на основних положеннях Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2015-2019 рр.

Вищевикладене обумовлює своєчасність дослідження питання процесуального статусу заявників у справах окремого провадження у цивільному процесі України та його затребуваність сьогоденням.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни.

Наукові положення, висновки і рекомендації сформульовані дисертантом з належним ступенем достовірності та обґрунтованості, що вимагається від такого роду досліджень, у своїй переважній більшості мають переконливий характер. Поставлені автором завдання дисертаційного дослідження (с. 20-21) у цілому розкриті.

На користь ґрунтовного характеру проведеного дослідження слугує обраний дисертантом комплексний підхід до вибору науково-методологічних, нормативно-правових джерел й емпіричної бази.

Так, у ході обґрунтування відповідних висновків С. М. Дмитрієвим використано широке коло вітчизняних і зарубіжних нормативно-правових актів, наукових джерел з теорії держави і права, цивільного процесуального та сімейного права, постанови Пленумів Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України, рішення Європейського суду з прав людини, а також українських судів.

Таким чином, емпіричний матеріал дослідження характеризується належним рівнем репрезентативності, що позитивно вплинуло на обґрунтованість та достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків проведеного дослідження.

Дисертантом було обрано вдалу архітектуру, яка дозволила йому всебічно та послідовно розкрити обрану проблематику. Як і належить ґрунтовній кваліфікаційній науковій праці, дисертаційне дослідження розпочинається зі вступу, містить у собі три розділи, що композиційно складаються з восьми підрозділів. До кожного з розділів подано відповідні висновки, наприкінці роботи сформульовано загальні висновки, а також список використаних джерел (190 найменувань) і додаток.

При цьому слід підкреслити переважно критичний підхід автора до опрацювання джерельної бази, якому властиві глибокий аналіз досліджуваного матеріалу, уживання коректної наукової полеміки з іншими науковцями та високий рівень аргументації власного підходу до формулювання тих чи інших положень, висновків чи пропозицій, що свідчить про зрілість дослідника, його обізнаність з наявними у науці та правозастосуванні проблемами та високу загальнонаукову культуру.

Дисертаційне дослідження С. М. Дмитрієва базується на логічно послідовній, системній і, в цілому, довершеній методологічній основі. Сукупність загальнонаукових та спеціальних наукових методів,

використаних дисертантом при підготовці дисертації, дозволили виявити та вирішити комплекс теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із поглибленням наукових знань про цивільний процесуальний статус заявників у справах окремого провадження, шляхом вивчення особливостей становлення та розвитку цього процесуального інституту, з'ясування елементного складу цивільно-процесуального статусу заявників та його видозміну, визначення особливостей процесуального статусу заявника в деяких категоріях справ окремого провадження, а також уможливили напрацювання рекомендацій щодо усунення недоліків законодавства України у даній сфері.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер та вирізняється високим науковим рівнем і актуальністю. Повнота змісту дослідження знаходить своє відображення і в тому, що тут наводиться особливо детальний фактичний матеріал, що включає докладні обґрунтування, гіпотези, історичні екскурси, а результати наукового пошуку описуються в найбільш цілісній з точки зору наукового пізнання формі. Зміст дисертації характеризує оригінальність і неповторність наведених відомостей. Основою в ній є принципово новий матеріал, що включає опис нових фактів, явищ і закономірностей процесуального статусу заявника у справах окремого провадження, а також узагальнення раніше відомих положень.

Серед наукових праць із тематики цивільного процесу, що виконані в Україні за останні роки, дана робота, по суті, є першим у науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням цивільного процесуального статусу заявників у справах окремого провадження у гносеологічному розрізі, з урахуванням сучасного стану цивільного процесуального законодавства. Зазначене істотно актуалізує обрану дисертантом тематику наукового дослідження.

Результати дослідження пройшли належну апробацію, оскільки її основні теоретичні положення та висновки викладено у дев'яти публікаціях, у тому числі у чотирьох статтях у наукових фахових виданнях України, одній статті в науковому періодичному виданні іншої держави, чотирьох тезах доповідей на науково-теоретичних та науково-практичних конференціях.

Проведене дослідження дало змогу внести ряд пропозицій, спрямованих на удосконалення цивільного процесуального законодавства в частині оптимізації процедури окремого провадження, а також окремих цивільних процесуальних інститутів, дотичних до даної процедури, підґрунтям яких слугували доктринальні засади у поєднанні з урахуванням досвіду вітчизняного та зарубіжного правозастосування.

Стосовно багатьох проблем автор висловлює свою позицію, наводить додаткові аргументи на користь вже висловлених в юридичній літературі поглядів учених та практиків, до позицій яких він схиляється, а також вдається до обґрунтованої критики тих наукових поглядів, які на його думку є спірними.

Так, автором вперше обґрунтовано позицію, що заявником у справах про встановлення факту прийняття спадщини є особа, яка спільно проживала зі спадкодавцем на момент його смерті і якій було відмовлено у вчиненні відповідної нотаріальної дії, тобто прийнятті спадщини.

Вперше у доктрині цивільного процесуального права сформульовано позицію, що у справах про визнання фізичної особи недієздатною заявник наділяється особливим цивільним процесуальним статусом, який опосередковується його правом подати клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною.

У дисертації наводяться аргументи й на удосконалення певних наукових суджень, теорій, положень. Зокрема, автором удосконалено

розуміння відумерлої спадщини як спадщини, яка у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, за рішенням суду переходить у власність територіальної громади.

У цьому контексті запропоновано також уточнення кола осіб, які можуть бути заявниками у справах про визнання спадщини відумерлою. Зокрема, йдеться про: а) органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням; б) кредитор спадкодавця; в) власники або користувачі суміжних земельних ділянок, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

У положеннях новизни, які набули подальшого розвитку, дисертантом віднайдено додаткові аргументи того, що прокурор, який звертається до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою, набуває цивільного процесуального статусу не заявника, а органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Водночас автором додатково обґрунтоване наукове судження про те, що оскільки відповідно до ч. 4 ст. 1277 ЦК України територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до статті 1231 ЦК України, а якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них, цим обумовлюється юридична заінтересованість у справі про визнання спадщини відумерлою кредиторів спадкодавця.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, висновки та пропозиції, викладені здобувачем в дисертаційному дослідженні, становлять певний внесок у розвиток

науки цивільного процесуального права, можуть застосовуватися у правозастосовній діяльності та скеровані на удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Оцінка змісту дисертації. Вдалою та обгрунтованою з наукової точки зору є архітектоніка рецензованої наукової праці, якою обумовлена повнота і всебічність розкриття автором предмету дослідження. Структура дисертації є логічно обгрунтованою та відповідає поставленим завданням, об'єкту і предмету дослідження.

У розділ 1. *«Загальнотеоретичні та методологічні засади дослідження цивільного процесуального статусу заявників у справах окремого провадження»* здобувач досліджує стан наукової розробки проблеми цивільного процесуального статусу заявників у справах окремого провадження та з'ясовує еволюцію правового регулювання цього процесуального інституту.

Так, доволі слушним з погляду офіційного опонента є висновок здобувача стосовно того, що проблематика цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження предметно не досліджувалася у науці цивільного процесуального права. Наявні дисертаційні дослідження присвячені або інституту окремого провадження у цілому, або цивільному процесуальному статусу учасників справ позовного провадження. З огляду на це, розробка проблеми цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження є актуальним та перспективним напрямом наукового пошуку (с. 33).

Також заслуговує на увагу у цьому розділі дисертації авторський підхід до періодизації розвитку правового регулювання цивільного процесуального статусу заявників у справах окремого провадження та вдало виокремленні чотири етапи його становлення:

а) запровадження правового регулювання відповідного процесуального інституту, характерною особливістю якого було те, що особа, яка вважала,

що її права було порушено (заявник), втрачала свій процесуальний статус у випадку неявки в обумовлений термін до суду (XIV ст. – XIX ст.);

б) забезпечення правового регулювання цивільного процесуального статусу заявника завдяки цивільному процесуальному законодавству інших держав (XIX ст. – 1924 р.);

в) правове регулювання цивільного процесуального статусу заявника нормами радянського цивільного процесуального законодавства (1924 р. – 2004 р.);

г) правове регулювання відповідного процесуального інституту нормами сучасного цивільного процесуального законодавства, характерною особливістю якого стала регламентація вичерпного кола заявників, а також обов'язкової активної процесуальної співучасті у певних категоріях справ (2004 р. – до теперішнього часу) (с. 53).

Другий розділ *«Загальна характеристика цивільного процесуального статусу заявників у справах окремого провадження»* дисертаційного дослідження С. М. Дмитрієва присвячений з'ясуванню сутності цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження, елементному складу цього правового поняття, його видам, а також дослідженню цивільної процесуальної правосуб'єктності як передумови набуття цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження.

Дисертант солідаризується з цілком аргументованим в юридичній літературі твердженням про те, що заявником слід вважати особу, в інтересах якої відкрито окреме провадження у справі (с. 64).

Грунтовністю та високим рівнем значущості для подальшого розвитку юридичної науки і правозастосовної практики характеризується висновок, що заявник у справах окремого провадження має права та обов'язки сторін, крім випадків, передбачених у розділі IV ЦПК України. Відповідну норму, запевняє дисертант, не можна тлумачити буквально, без огляду на спеціальну юридичну процедуру розгляду справ в

порядку окремого провадження. Зважаючи на це, здобувач виправдано стверджує, що заявник у справах окремого провадження має право відмовитися від заявленої вимоги, змінити її предмет чи підставу тощо. Однак заявнику не можуть належати такі цивільні процесуальні права, як: збільшити або зменшити розмір вимоги (яка в окремому провадженні не характеризується кількісними показниками), передати справу на розгляд третейського суду, укласти мирову угоду (с. 71).

На окрему увагу заслуговує авторський підхід здобувача до моделювання дефініції цивільної процесуальної правосуб'єктності як притаманної будь-якій особі властивості, що поєднує цивільну процесуальну правоздатність і цивільну процесуальну дієздатність та свідчить про здатність такої особи виступати суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин і є передумовою набуття нею цивільного процесуального статусу (с. 75).

Вартує підтримки наукова позиція, яку дисертант висловив на с. 95 рецензованої роботи, стосовно того, що особливим цивільним процесуальним статусом заявник наділяється лише у певних категоріях справ окремого провадження. При цьому особливість такого статусу зумовлюється специфічною юридичною природою тільки одного з трьох елементів правового статусу – особливими цивільними процесуальними правами.

Особливості цивільного процесуального статусу заявників в деяких категоріях справ окремого провадження стали предметом дослідження третього розділу дисертації.

Аналізуючи цивільний процесуальний статус заявників у справах окремого провадження, що виникають із сімейних правовідносин, автор справедливо зауважує, що у більшості цивільних справ, які розглядаються в порядку окремого провадження і виникають із сімейних правовідносин (наприклад, у справах про: встановлення проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, надання судом права на побачення з дитиною матері, батькові, які позбавлені батьківських прав, встановлення режиму окремого

проживання подружжя), заявники наділяються загальним та спеціальним цивільним процесуальним статусом. Водночас, у справах про розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, та у справах про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, заявник (заявники), поряд із загальним і спеціальним цивільним процесуальним статусом, наділяється особливим цивільним процесуальним статусом, який становить право відкликати відповідну заяву (с. 131).

Такою, що відповідає реаліям сучасного цивільного процесу, є авторський підхід до визначення органів місцевого самоврядування, кредиторів спадкодавця та власників або користувачів суміжних земельних ділянок, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення, заявниками у справах про визнання спадщини відумерлою. Водночас, у цьому контексті, заслуговує на увагу зауваження, що прокурор, який звертається до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою, набуває цивільного процесуального статусу не заявника, а органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (с. 136).

Беззаперечною та цікавою для подальших наукових досліджень є авторська мотивація про те, що коли власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них, цим обумовлюється юридична заінтересованість у справі про визнання спадщини відумерлою кредиторів спадкодавця (с. 139-140).

Підтримки заслуговує наукова позиція автора щодо особливого цивільного процесуального статусу заявників у справах про визнання спадщини відумерлою, оскільки вони мають право на одержання інформації з Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину (с.142-143).

Такий же правовий статус автор дисертації виокремлює і для заявника у справах про визнання фізичної особи недієздатною, який опосередковується правом подати клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною (ч. 7 ст. 300 ЦПК України) (с. 158).

Крім того, заслуговує на схвалення висновок, що заявником у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою може бути будь-яка особа, яка має цивільну процесуальну дієздатність та юридичну заінтересованість у розгляді справи. Такі особи наділяється загальним та спеціальним цивільним процесуальним статусом (с. 160).

Водночас, не вдаючись до глибинної деталізації позитивних характеристик роботи в цілому, слід відзначити, що дисертація містить окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачем під час прилюдного захисту та щодо яких рекомендується врахування зауважень офіційного опонента у разі продовження здобувачем подальших наукових розвідок з тематики дисертації.

Насамперед, йдеться про такі:

1. В одному з положень наукової новизни дисертант класифікує цивільний процесуальний статус заявника у справах окремого провадження за галузевою приналежністю правовідносин, справи щодо яких розглядаються в порядку окремого провадження, на: а) цивільний процесуальний статус заявників у справах окремого провадження, що виникають із сімейних правовідносин; б) цивільний процесуальний статус заявників у справах окремого провадження, що виникають із спадкових правовідносин; в) цивільний процесуальний статус заявників у справах окремого провадження, що виникають із правовідносин, пов'язаних із визначенням цивільно-правового статусу фізичної особи. Хоча в порядку окремого провадження розглядаються й інші категорії справ, які не

охоплюються зазначеною класифікацією, наприклад, справи про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

2. Потребує додаткового обґрунтування висновок про те, що цивільний процесуальний статус заявника є сукупністю закріплених у цивільному процесуальному законодавстві цивільних процесуальних прав, цивільних процесуальних обов'язків та цивільних процесуальних інтересів зазначеного учасника судового процесу.

Дійсно, в доктрині цивільного процесуального права розроблено концепцію цивільного процесуального статусу на основі виокремлення його трьох складових елементів. Проте в загальній теорії права більш поширеною є позиція, що правовий статус складається із прав та обов'язків відповідного суб'єкта.

3. У підрозділі 1.2 «Еволюція правового регулювання цивільного процесуального статусу заявників у справах окремого провадження» автор не проаналізував останні зміни до цивільного процесуального законодавства України, зумовлені його останньою новелізацією від 03 жовтня 2017 року.

4. На стор. 90-93 автор досліджує загальні цивільні процесуальні обов'язки заявника як учасника справ окремого провадження. Проте їх характеристика надається безвідносно до особливостей справ окремого провадження.

5. У підрозділі 3.1 дисертант розмежував цивільний процесуальний статус заявників у різних категоріях цивільних справ, що виникають із сімейних правовідносин і розглядаються у порядку окремого провадження. Однак при визначенні особливостей указанного статусу заявників у справах, які прямо передбачені у ЦПК України (пункти 1, 2, 4, 5, 6, 7 ст. 315), автор наводить приклади із судової практики. При розгляді ж інших категорій цивільних справ, що виникають із сімейних правовідносин, такі приклади відсутні. Вбачається, їх наявність була би доречною і яскравіше проілюструвала би позицію дисертанта.

Тема дисертації є актуальною, сформульовані автором висновки є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для теорії цивільного процесу, але й для правозастосовної практики. У тому числі, викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України характеризуються належним рівнем теоретичної та практичної обґрунтованості.

З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним.

Дисертаційне дослідження Дмитрієва С. М. містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики досліджень.

Так, у рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного автором дисертаційного дослідження.

Підсумовуючи вищенаведене, дисертація, представлена Дмитрієвим Сергієм Миколайовичем, є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку української науки цивільного процесу та правозастосування.

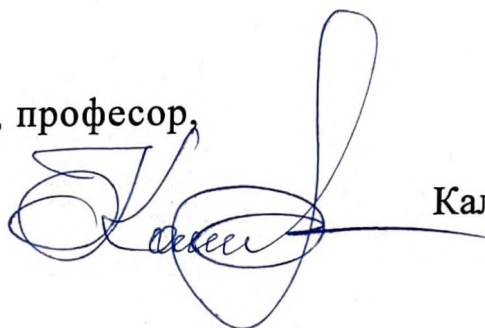
ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційне дослідження на тему «Цивільний процесуальний статус заявників у справах окремого провадження» відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим

Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 року, а його автор – Дмитрієв Сергій Миколайович за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
Верховна Рада України,
народний депутат України

Калаур І. Р.

